

Balázs Imre József

∴ Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár
∴ balazsimrejozsef@gmail.com

MAGYAR DADA?

Megjegyzések az *IS* folyóiratról (1924–1925)¹

Hungarian Dadaism?

(Notes On IS Periodical [1924–1925])

Általában a magyar dada egyik fontos, bár rövid életű orgánusaként tartják számon a budapesti *IS* folyóiratot, amely 1924-ben és 1925-ben jelent meg Gerő György, Karly Ágost, Kristóf György, Mezei Árpád, Pán Imre közreműködésével, két teljesnek nevezhető lapszámot, illetve két plakátot jelentetve meg. Az alábbiakban a folyóirat kollekciónak az alábbi főbb kérdések irányából vizsgálom meg: 1. Melyek azok a poétikai-szemléleti jegyek a folyóiratban közölt szövegekben, amelyek a dadaizmus körébe vonhatók? 2. Pán Imre és Mezei Árpád utóbb jelentős munkásságot fejtettek ki az Index Könyvtár, illetve az Európai Iskola csoportja körül. Mennyiben állapítható meg összefüggés, szemléleti folytonosság az *IS*-pillanat szerzői, illetve a későbbi, szürrealizmus, pszichoanalízis és egyéb interdiszciplináris megközelítésmódok híveivé váló Mezei és Pán munkásságában? 3. Milyen irányok felé nyílik átjárás az *IS* programatikussá szövegei felől a későbbi, illetve a mai befogadók számára?

Kulcsszavak: avantgárd, dadaizmus, szürrealizmus, konstruktivizmus, archetípus

TÁMPONTOK:

IRODALOMTÖRTÉNETI JELLEMZÉSEK,
VISSZAEMLEKEZÉSEK

Kassák Lajos és Pán Imre „izmustörténeti” összefoglalójában az *IS* folyóiratról az alábbiakat olvashatjuk: „1924-ben jelent meg az *IS*, Gerő György, Kristóf Károly, Mezei Árpád és Pán Imre folyóirata. Ez a kísérlet, bár igen rövid életű volt, jelentős visszhangot keltett. [...] A munkatársak előadásokkal mutatkoztak be a szociáldemokrata párt kultúrtermeiben. Gerő György kezdeményezésére és rendezésében filmet készítettek, ez volt az első és eddig egyetlen magyar avantgardista film” (KASSÁK–PÁN 2003: 236). A filmből egyébként képeket is publikált a budapesti *Dokumentum* 1927 januárjában, maga az *IS* folyóirat egy film-leírást közölt *Béla* címmel, technikai utasításokkal együtt, az 1924-es, első számában.

¹ Részlet egy hosszabb tanulmányból

Ebben az összefoglalásban (amelyben társszerzőként elvileg Pán Imre, az egyik *IS*-szerkesztő nézőpontja is érvényesülhetett) nem szerepel tehát a *dada/dadaizmus* kifejezés. Magában a folyóiratban sem íródik le. Találkozunk viszont Gerő György egyik, a lapban közölt írásában (*A konstruktivizmus és a kereskedelem*) egy másik avantgárd irányzat nevével. Mindenképpen indokolt tehát kétellyel kezelnünk azokat a rövidere zárt megállapításokat, amelyek az *IS* folyóiratot egyértelműen, netán irányzatosan dadaistának minősítenék.

Vegyük sorra, még ha nem is a teljesség igényével, azokat az irodalomtörténeti összefoglalásokat, melyekben az *IS* dadaista műhelyként jelenítődik meg. Bori Imre 1969-es könyvében „a magyarországi dadaista törekvések szinte egyetlen orgánumá”-nak tekinti az *IS*-t. Érvei elsősorban poétikai természetűek: szerinte Pán Imre és Kristóf Károly verseiben a véletlen-effektus működtetése révén jönnek létre dadaista hatások – igaz, Bori el is különíti egymástól Kristóf és Pán poétikáját, leírása szerint (és ezzel jórészt egyet is érthetünk) Kristóf Károly „következetesebb dadaista”, míg Pán Imre költészetében erős szürrealista hatások érvényesülnek (BORI 1969: 304–308).

M. Pásztor József sajtótörténeti leírása viszonylag részletesen ismerteti az *IS* megjelent számait, egyenként felsorolva az írások szerzőit és címeit. Irányzati besorolásokba nem bocsátkozik – átveszi és idézi viszont Bori Imre megállapítását ezzel kapcsolatban, következésképp ebből az ismertetésből is a lap dadaista vonásai válnak hangsúlyosabbá (M. PÁSZTOR 1980: 184–186). Passuth Krisztina monografikus avantgárd-könyve nem hivatkozik ugyan konkrét szakirodalmi előzményekre, de lényegében megismétli a Bori-féle álláspontot: a dada-jelenségekre vonatkozó alfejezetben tér ki a folyóiratra, és megjegyzi: „részint dadaista, részint szürrealista írásokat közöl” (PASSUTH 1998: 252).

Irányzati szempontból az árnyalásra tesz kísérletet Beke László dadaizmus-antológiája utószavában, és érezhető óvatossággal egy olyan felsorolás után tér ki az *IS*-re, amelyben olyan magyar avantgárd folyóiratokat említ, amelyek „a dadaizmusra is felfigyeltek vagy dadaista munkákat közöltek” (BEKE 1998: 319), majd relativizáló kérdőjellel látja el a terminust az alábbi zárójelben: „Visszatekintve azonban a legnagyobb horderejű (dadaista?) esemény a Mezei Árpád és Pán Imre által szerkesztett lap, az *IS* néhány számának megjelenése volt. Az *IS*-ben publikált Karly Ágost és Gerő György, mindketten hasonló, filozofikus stílusban, vagy inkább egy mesterségesen kreált magyar nyelven, melyben számtalan új szóképzés és meglepő szintaktikai kapcsolat hozott létre egyszerre költői és konceptuális jelentéseket” (BEKE 1998: 320). Épp ezeket, tehát Gerő György és Karly Ágost szövegeit minősíti implicit módon dadaistának Beke azáltal, hogy beválogatja őket antológiájába. Deréky Pál Kristóf Károly *IS*-beli hangkölteményeit tárgyalja részletesen, érvekkel alátámasztva a dadaizmus poétikájának kontextusában (DERÉKY 1992: 92–95).

Végül Forgács Éva dadaizmus-áttekintőjét érdemes még idéznünk problémafelvetésünk szempontjából. Az irányzati jelleg szerinti besorolás itt is hangsúlyos, és csak részlegesen esik egybe Beke László opciójával: „Ezoterikusabb és egészen szűk kör számára készült 1924-25-ben az *IS* folyóirat [...]. Az *IS* (melynek címe éppúgy szándékoltan jelentés nélküli, mint a »dada« szó) fejlődésén ott állt: »kultúra, civilizáció«; »röpirat«-ként határozta meg magát, műfaját pedig »irodalom, képzőművészet, zene, gyakorlati élet, tudomány«-ban jelölte meg, tehát a Mezeiére jellemző holisztikus szemléletet képviselte. Karly Ágost szabad-asszociáció-folyama mellett, ami inkább a szürrealizmust képviselte a lapban (ami felé Mezei és Pán is orientálódtak), Kristóf Károly versei és Gerő György írásai szóltak meg a Dada hangján. Különösen Gerő *Méter* című regényének részletei erőteljesek. A dadaizmus és Kafka abszurd világlátása ötvöződik ebben a szövegben, egymástól izolált képeiben, amelyek egyenlő távol vannak az írás gondolati középpontjától, s tónusuk hideg, hangsúlyozottan tárgyilagos” (FORGÁCS 1994a: 178–179).

A fenti vélekedések egyszerű összegzésével is megállapíthatjuk: az *IS* című lapra illik ugyan az „avantgárd” minősítés, de ugyanakkor koncepcióját tekintve hasonlít abban a legtöbb magyar avantgárd folyóirathoz, hogy nem kötelezi el magát egyetlen irányzat mellett sem. Így dadaistának sem nevezhető egzakt értelemben. Kristóf Károly és Gerő György munkáit több értelmező is a dada kontextusában tárgyalja, míg Karly Ágost művét egyes értelmezésekben dada, máshol a szürrealista jegyek határozzák meg. Mezei Árpád és Pán Imre szövegeit a szürrealista kísérletekkel rokonítják, általában utalva arra, hogy az ő életművük a szürrealista szimpátiák irányában bontakozott ki később, az Európai Iskola szervezőegységüként, illetve Mezei esetében francia nyelvű, szürrealizmussal és annak előzményeivel foglalkozó értekezések társszerzőjeként.² Nem kell megfélekedni arról sem, hogy az első szürrealista kiáltvány, André Bretonék dadaizmus/szürrealizmus váltásának első programatikus dokumentuma, 1924-ben keletkezett. Amellett sem igazán érvelhetünk tehát, hogy Pán és Mezei szürrealizmus-követők lennének ebben az időszakban (a „szürrealizmus” terminus nem íródik le a lapban, ahogy a „dada” szó sem). A szövegek motívumainak és poétikájának együttes vizsgálatával azonban remélhetőleg közelebb jutunk annak leírásához, hogy miért érezhették az értelmezők Pán Imre ekkori szövegeit szürrealista jellegűnek.

² Munkásságuknak erről a szakaszáról részletesen írtam következő tanulmányomban: BALÁZS 2011.

MEZEI ÁRPÁD ÉRTEKEZÉSEI AZ ELSŐ IS-SZÁMBAN

Az első, 1924-es IS-számban Mezei Árpád, Pán Imre testvére két értekezést is közöl – egy hosszabbat és egy rövidebbet – mindkettő összefügg azonban a forma aktualizációjával és az időbeliség problémájával. (Spekulatív, *Arabok és mongolok* című értekezését a másik, 1925-ös IS-számból most nem tárgyalom: természettudomány és szellemtörténet keveredik benne művészettörténeti formák emlegetésével – az akkori kortárs művészethez azonban az írásnak nincs közvetlenül köze.) Címe alapján, dadaista kontextusban és dadaista érvrendszerrel megírva, kifejezetten programcikknek számíthatna a lap utolsó oldalán közölt írás: *A sajtó, mint a jelenkor művészete*. Déry Tibor például joggal dadaistaként értelmezhető képes hosszú versében, *Az ámokfutóban* a sajtóhírek abszurditásából indul ki.³ Később, a *Dokumentum* című lapban is szívesen közli és kommentálja a lapok szenzációhajhász híreit.

Mezei Árpád számára azonban a sajtó művészetté válása egy hanyatlási folyamat része, ahogy mondja: „a formatendencia a független megvalósulásokból visszahull a realitás elemeire s így ezek esztétikai értéket kapnak”. Érvelése szerint lényegében a sajtó szimulálja azt a szuggesztív hatást, amely korábban a műalkotásokra volt jellemző. A „forma mögötti folyamatosság” viszont, mint mondja, megszűnt a hanyatlási folyamatban, így a befogadó számára csak egy töredékes világ lesz adott, amely csupán látszólag, pillanatnyi hatásában tekinthető egésznek.

Egyfajta idealista elképzelés felől Mezei tehát a sajtó jegyeit vezeti le a műalkotások létmódjából kiindulva. Az érvelés mögött az aranykor-mítoszok hanyatlás-elképzeléseit azonosíthatjuk be, Mezei számára felnyílik elméleti szempontból az a lehetőség, amely a dadát botránykeltésre, szubverzív, kritikai gesztusokra ösztönözte, de nem kíván ezzel azonosulni: „A további hanyatlás teljesen megszünteti a határokat, s így lehetővé teszi a legkülönbözőbb ösztönök uralomra jutását: bármilyen cselekvés értéket kaphat, ha formát sikerül felvennie. Ezek az elegáns bűnök, a cselekvés művészete.”

Terjedelmesebbik értekező szövege ugyanennek a lapszámnak az élén a *Forma* kérdését járja körül. Egyik legfontosabb alapkérdése, hogy milyen módon viszonyulnak a „természeti formák” a műalkotások formájához – mennyiben állítható például egy műalkotás formájáról, hogy egy eleve létező dolog jön létre anyagilag. Levezetéséhez segítségül hívja Hermann Minkowski négydimenziós tér-idő elméletét, amely relativizálja világlátásunkat. Mezei összefoglalásában: „a realitás számunkra egy háromdimenziós térbeni mozgás, azonban elgondolható mint mozdulatlan forma egy olyan négydimenziós térben, ahol az idő mint

³ Erről az összefüggésről l. DERÉKY 1992: 82–86, illetve FORGÁCS 1994a: 173.

negyedik koordináta szerepel”. Különös figyelmet szentel Mezei értekezése az úgynevezett átmenőleges formáknak – a növekedés, a mozgás, a változás foglalkoztatja, a platonikusok „isteni szépség”-konceptióját, befejezett formáját határértéknek tekintve. Ehhez az érdeklődéshez nyúlnak vissza a későbbi Mezei-szövegek hibrid lényekről és korcsokról szóló fejtegetései, amelyek szerinte a szürrealizmus egyik alapproblémáját vetik fel, hiszen annak emberképével kapcsolatosak. Egy kései, szürrealizmusról szóló fejtegetésében például Mezei a következőképpen fogalmaz: „Annak ellenére, hogy a görögök az ideális és változatlan emberfogalmuknak jó meghatározást tudtak adni, a szürrealisztikus tendencia a mélyebb, mintegy háttérbeli nívókon mindig jelen volt. Ezt nemcsak a korai mítoszok, hanem a klasszikus görög dráma és Arisztotelész drámaelmélete is mutatja” (MEZEI 1993: 68). Mezei példái között, amelyek a formák időbeli létesülésével, átmeneteivel foglalkoznak, megtaláljuk a kristályokat („geometrikus felépítések törvényszerűsége az anyag alapvető téri tendenciáját valósítja meg”), a lepke lepkekénti létezésének problémáját, a növekedésben levő növény vagy gyerek „formájának” kérdését. Az a fajta tudományosságra törekvő, játékosághoz legfennebb egy-egy extrémebb példa beiktatásával közelítő értekezői nyelv, amely Mezeire ekkor is és a későbbiekben is jellemző, nem hasonlít a dada programatikusszövegeire. Fontosabb toposzai viszont – az átmenetiség, a mozgás, az időbeli kibontakozás/változás – az avantgárd művészet elméleti megalapozásához jó alapot nyújthattak. Ezen a ponton még többékevésbé együtt van Mezei gondolatrendszerében is az, ami a harmincas-negyvenes évek magyar művészettörténetében „absztrakció és szürrealizmus” kettőse. Utóbb, a negyvenes években ez a két irány egymást kizárónak, egymástól eltérő jellegűnek bizonyult stílári értelemben: az „elvonat művészek” csoportja kivált az Európai Iskola művészei közül.⁴

PÁN IMRE-VERSEK AZ *IS*-BEN

Az első *IS*-szám Pán Imre-versei mintha Mezei Árpád gondolatmeneteinek művészi projekciói lennének⁵, tördelésük is összekapcsolja, egymás kontextusába helyezi őket, hiszen folyamatosan, közvetlenül a *Forma* című írás zárlata után kezdődnek a Pán-versek.

Rendkívül markáns, jól körülhatárolható az a motívumrendszer, amely Pán Imre itt közölt szövegeit meghatározza. Leggyakoribb a mozgás/mozdulatlan-

⁴ L. például Forgács Éva írásait ezzel kapcsolatban: FORGÁCS 1994b, FORGÁCS 1994c.

⁵ Pán Imre összesen tizenkét verset közölt a lapban. *Hangok, Vándorkörök, Várak, Játék, Keréknyomok, Sorok, Határok, Árkok* című/kezdő sorú versei az 1924-es *IS*-számban jelentek meg, *Számok, Téli szigetek, Kőforgók, Napok* című/kezdő sorú szövegeit az 1925-ös szám közli.

ság képzetkör explicit, olykor oximoronszerű feltűnése („összetörök a mozdulatlan történéseket”; „kőarcok szakadatlan forognak, / születések bontják anyagok / halottköreit”; „anyagtalan rendszerek / bekövesednek a mozdulatba”). Jól érzékelhető itt, hogy a Pán Imre-versek ugyanazokat a paradoxonokat állítják előtérbe, amelyek a Mezei-szövegben a Minkowski-féle elvekre való hivatkozást tették szükségessé. A mozdulatlanság, amely időben, például a növekedés által válik mozgássá, vagy az a fajta mozgás, amelyet állandó, változatlan tesztek, dolgok végeznek, meghatározó ezekben a szövegekben. Az időbeliségben hasonló paradoxonok kódolhatók az „isméltődés” fogalmába – ezzel is gyakran találkozunk a Pán-versekben: „megszakítják a létező dolgok / visszatérő anyagformáit”; „jelenisméltés”. Feltűnő a „meder” motívumának jelenléte is, amely ugyancsak az időbeliséget teszi képileg megragadhatóvá, miközben a hérakleitoszi paradoxont is megidézi latens módon: „Óramutatók keresik a távolságok medrét”; „Óralapok medre”; „Folyómedrek átszakítják az erdőöveket”.

Pán Imre verseinek szintaxisa többé-kevésbé változatlanul hagyja a köznapi kommunikációra jellemző nyelvtani szabályokat, általában kijelentő mondatokat használ – amikor ettől az elvtől eltér, akkor általában egy- vagy kétszavas mondatokat, afféle leírás elemeket iktat be, asszociatív logika szerint: „Napévek. Hideg égöv.”; „Esőgyűjtő asszonyok. Völgyek.”; „Háztetők, kertek. / Név.” A felsorolások elemei általában statikusságot sugallnak, hiszen névszói jellegűek. Lényegesen ritkább, amikor igéket helyez egymás mellé Pán Imre, hasonlóan asszociatív logika szerint: „Este, kiolt, betorkoll, bujdosik, / járhat, elhajlik, kereggél, este, este, / visszaérkező, feljön.” Itt kerül a Pán-vers legközelebb ahhoz az összhatáshoz, melyet Kristóf Károly költeményei keltenek általában – hiszen Kristóf lényegében eredeti jelentésüktől megfosztva, hangtestükre redukálva iktatja be verseibe a szavakat, és ezt a hatást jórészt éppen a szintaxis felborításával, megszüntetésével éri el (vö. DERÉKY 1992: 95). Másik közös eljárás a Pán Imre és Kristóf Károly *IS*-beli verseiben a nonszensz szókapcsolatok képzése. A sikerültebbek e szóösszetételek közül mintegy elvágják a jelentés és értelem közötti szálát (vö. DERÉKY 1992: 95), és elsősorban hangsorként, közvetlenül érvényesülnek („esküzmánc”, „háztörpe”, „időszent”, „bádogszakáll” – Kristóf Károly; „felhőél”, „erdőgátak”, „hártyakunyhók”, „géphalászk”, „ezüstmeder”, „forgóévek”, „erőér” – Pán Imre).

Hipotézisként e példák alapján is felvethető, hogy az olyan avantgárd irányzatok, mint a dada, a konstruktivizmus és a szürrealizmus gyakran kevésbé poétikájuk révén, inkább szemléleti és motivikus jegyeik alapján különíthetők el egymástól. A dada „világképe” ebből a szempontból ismeretelméletileg radikális – mesterségesen kreáltak, önkényesnek mutatja a jelentéseket és az összefüggéseket, illetve magát a felszint tekintni egyenlőnek a jelentéssel. Mindezek megmutatására a groteszk, a komikum, az abszurd hangnemet preferálja. A

konstruktivizmus az absztrakció elve szerint bánik a jelentésekkel, nem tagadja az összefüggések létezését, legfennebb olyan szinteken találja és mutatja meg őket, ahol azok már kevésbé felismerhetőek a köznapi „emberi” logika és érzékszervi működés számára. Tónusában többnyire hideg, tárgyilagos. A szürrealizmus ismeretelméletileg „optimistább”, mint a dada, egyfajta rejtett igazságig szeretne eljutni, amelyik az emberi pszichében rejtőzik, és amely elé mindenféle gátakat helyezett el a nappali tudat, a ráció, a nyelv, illetve a társadalmi konvenciók rendszere általában. Inspirációért szívesen folyamodik éppen ezért az archaikus, a mágikus, az értelem-előtti vagy azt megkerülő világekpekhez, ugyanakkor „szürrealizálja”, új kontextusba helyezi azokat az elemeket. Poétikailag ugyanúgy a véletlenszerűség, asszociativitás formáit preferálja, mint például a dadaizmus, de „szótárát”, motívumkincsét tekintve máshonnan merít, nem anynyira a köznapi vagy groteszk/szenzációs elemek világából, mint a dada, hanem inkább az archetipusok, az álmok, látomások, misztikus művek világából.

Ha innen nézzük, valóban megerősíthetjük azt, amit a korábbi értelmezések Kristóf Károly verseiről mondtak: esetükben valóban a dada effektusait figyelhetjük – azt, ahogyan a nyelvbe vetett bizalom radikálisan megrendül, ugyanakkor a jelentések magával a felszíni réteggel, a hangzással válnak egyenlővé.

Pán Imre esetében elvethetjük a dada-rokonítást, ugyanakkor érzékelhetjük az archetipikus képrendszer kompaktságát, amely leginkább a szürrealizmusra jellemző az adott korszak irányzatai közül. Nem hagyhatjuk ugyanakkor figyelmen kívül azt a konceptuális jelleget sem, amely építőkockaszerűen használja a szavakat, illetőleg a nagyobb tömböket. Ebben a tekintetben a Pán Imre-versek leginkább a Deréky Pál által „elvonatgárd költemény”-ként leírt, konstruktivista ihletésű versekre emlékeztetnek (I. DERÉKY 1992: 109–149). Deréky rendkívül érdekes motívumleltárt készített például Kassák Lajos *Számozott Költeményei* alapján: ebben főként testrészek, testnedvek, állatok stb. szerepelnek (DERÉKY 1992: 125). Úgy vélem, Pán Imre ekkortájt írt versei alapján legalább ennyire markáns motívumleltár készíthető, a különbség csupán az, hogy a Pán-féle szótár sokkal elvontabb és archetipikusabb fogalmakat tartalmazna a Kassákénál. A logika ugyanakkor, amely szerint „összeszereli” például az 1925-ös *IS*-szám verseinek motívumait, igencsak következetes, és ebben Kassák bécsi korszakának szövegeire emlékeztet. Ha egymás alá írjuk a négy itt közölt Pán-vers kezdő sorait, akkor jellemző képet alkothatunk ennek az elvnek a működéséről:

*SZÁMOK erőér síkjain átkerülnek a mérlegvárak,
érintők kitérő szálait begyűjtik, hangerdők körein*

*TÉLSZIGETEK elhamvadt körein megmozdulnak a forgóévek,
szélarok átváltozó fészkeink költöznek*

*KŐFORGÓK számtestén megfordulnak az oszlopok érintői,
körévek átszűrődnek a révgyűrűkön*

*NAPOK kőfogó testén megfordulnak a mozdulatlanság körei,
éberdők szálai közt felöltik az anyagok életét.*

Legfontosabb motívum talán a *kör* – mind a négy verskezdet tartalmazza, így a mozdulást, fordulást is összehatásában abban a ciklikus, mítoszi keretben kell elképzelnünk, amelyet a kör képzete látványosan reprezentál ezekben a versekben.

ÖSSZEGZÉS

Az *IS* folyóirat munkatársi körében sűrítetten volt jelen a magyar avantgárd két fontos tendenciája – az absztrakcióra való hajlam, illetve a szürrealizmus irányába mutató szemlélet. Ezek tendenciák, még mielőtt konfliktusokat gerjesztve szétváltak volna, a negyvenes években újra találkoztak az Európai Iskola csoportjában, illetve Hamvas Béla és Kemény Katalin 1947-es könyvében (*Forradalom a művészetben. Absztrakció és szürrealizmus Magyarországon*), és talán nem véletlen, hogy ismét Mezei Árpád és Pán Imre közreműködésével. Az *IS* szerzőinek nagy része (Gerő György, Pán Imre, Kristóf Károly, Karly Ágost) a két legszínvonalasabb magyar avantgárd folyóirat, a *MA* és/vagy a *Dokumentum* hasábjain is jelen volt írásaival, Kristóf Károly egyetlen verseskönyvét is (*Mestercsapás*, 1927) a *Dokumentum* jelentette meg. Gerő György neve fontos viszonyítási ponttá vált a magyar kísérleti filmművészet egyik kezdeményezőjeként és elméletirójaként. Személyét ugyanakkor a Németh Andor-szakirodalom is számon tartja, mint aki bécsi éveiben filozófiai tájékozódásával és ilyen jellegű könyveivel jól lemérhető hatást gyakorolt Németh Andor elméleti tájékozódására (l. TVERDOTA 2009: 93, TVERDOTA 2010: 33). Elméleti igényével, a 'folyóirat' korabeli fogalmát a röpirat irányában kimozdító merész kísérletei révén, hűvös, de kihívást jelentő konceptualizmusával az *IS* kiemelkedik a magyar avantgárd folyóiratok mezőnyéből.

IRODALOM

- BALÁZS Imre József 2011. Alámerülés az énbe. Idegenség-konstrukciók a magyar szürrealizmusban. *Alföld* 2011/1. 99–110.
- BEKE László 1998. *Utószó*. = B. L. (szerk.): *Dadaizmus antológia*. Balassi Kiadó, Budapest, 311–325.
- BORI Imre 1969. *A szecessziótól a dadáig*. Forum, Újvidék
- DERÉKY Pál 1992. *A vasbetontorony költői*. Argumentum, Budapest
- FORGÁCS Éva 1994a. Le a széplelkek macskazenéjével! A Dada a magyar művészet periferiáin = F. É.: *Az ellopott pillanat*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 162–182.

- FORGÁCS Éva 1994b. Az ellopott pillanat. Jegyzetek az Európai Iskoláról = F. É.: *Az ellopott pillanat*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 279–288.
- FORGÁCS Éva 1994c. Száraz szemmel. = F. É.: *Az ellopott pillanat*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 289–298.
- KASSÁK Lajos – PÁN Imre 2003. *Izmusok. A modern művészeti irányok története*. Napvilág Kiadó, Budapest
- MEZEI Árpád 1993. A szürrealizmus = M. Á.: *Mikrokozmoszok és értelmezések*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 65–73.
- PASSUTH Krisztina 1998. *Avantgarde kapcsolatok Prágától Bukarestig 1907–1930*. Balassi Kiadó, Budapest
- M. PÁSZTOR József 1980. „Az író beleszól...” *Baloldali folyóiratok az ellenforradalmi Magyarországon*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest
- TVERDOTA György 2009. *Németh Andor. I. Egy közép-európai értelmiségi a XX. század első felében*. Balassi Kiadó, Budapest
- TVERDOTA György 2010. *Németh Andor. II. Válogatás az otthontalanságra*. Balassi Kiadó, Budapest

Hungarian Dadaism?
(Notes On *IS* Periodical [1924–1925])

The periodical *IS* published in Budapest in 1924 and 1925 is generally considered to have been an important, though short lived, appendage of the Hungarian Dadaist movement. Its two issues that can be called complete and two placards were created by György Gerő, Ágost Karly, György Kristóf, Árpád Mezei, and Imre Pán. This paper looks at the collections of the periodical from the following aspects: 1/ What are the poetic features of the texts published in the periodical which can be attributed to Dadaism? 2/ In their subsequent work, Imre Pán and Árpád Mezei were significantly engaged in the Index Library and around the group of the European School. To what extent is there a connection, an aspectual continuity between the authors of *IS* periodical and the subsequent work of Mezei and Pán tuning into surrealism, psychoanalysis and similar interdisciplinary ways of artistic expression? 3/ What kind of directions were opened up from the programmatic texts published in *IS* towards the succeeding generations of readers, as well as for those of today?

Keywords: avant-garde, Dadaism, surrealism, constructivism, archetype